

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЧУТЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ УЧНЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Олександр КОЧЕРГА, кандидат психологічних наук, доцент, заступник директора ІППО КУ імені Бориса Грінченка

Навколишній світ ми всі сприймаємо по різному. У зовнішніх синалах світу кожен із нас робить різні акценти і розставляє індивідуальні приоритети. Між тим існують певні загальні психофізіологічні закономірності відображення навколишнього світу людиною. Тому усвідомлення вчителем способів пізнавальної діяльності учня має суттєво покращити якість будь-якого навчання. Отже, нам необхідно розібратись у тонкощах психофізіологічних переваг та недоліках оптимальної пізнавальної діяльності учнів, які активно використовують канали сприймання як: «глядачі», «слухачі» та «діячі». Розуміння сильних і слабких сторін кожного з способів сприймання дозволить сформувати учням оптимальні шляхи пізнавальної діяльності.

Як ми вже наголошували (дивись попередню статтю в журналі) в інструкції до виконання тесту максимальну кількість балів тип сприймання у дитини як глядача, слухача, діяча може становити – 17 балів. Між тим про мінімальний прояв сприймання як глядача, слухача, діяча ми можемо говорити при значеннях тесту від 0 до 5 балів; про середній – при значеннях від 6 до 10 балів і про високий – при значеннях від 11 до 17 балів. Це дає підставу прискіпливіше розглянути отримані результати стосовно корекції та гармонізації у методах сприймання оточуючого світу учнями.

Відсутність перепаду у балах, їхня рівність або перепад до 5 балів включно свідчить про однакове або рівномірне навантаження в роботі різних систем сприймання оточуючого світу. Перепад у 6 – 9 балів між окремими способами сприймання свідчить про певну перевагу в роботі деяких систем сприймання. Відмінність у 10 – 14 балів між окремими способами сприймання свідчить про значну перевагу в роботі окремих систем сприймання. В той час як відрив у 15 – 17 балів між окремими способами сприймання свідчить про домінуючу перевагу у роботі окремих систем сприймання.

Кожна із зазначених позицій має свої особливості, які варто знати і враховувати в навчальній діяльності. Відмінність до 5 балів між різними системами сприймання оточуючого світу

учня дозволяє йому діяти впевнено у будь-якій навчальній ситуації і активно засвоювати та впевнено працювати з будь-яким навчальним матеріалом. Дитина швидко і вправно встановлює суть навчальних задач, підключає до її розв'язання всі наявні ресурси сприймання інформаційного ряду.

Перепад у значеннях від 6 до 9 балів вказує на можливі певні невеличкі затримки у перекодуванні інформаційного ряду під час його сприймання. Учень потребує певного включення та налаштування тих чи тих способів сприймання для знаходження оптимальної роботи із розв'язання навчальних задач (це має враховувати вчитель при роботі з цією категорією учнів).

Коли виявляється відмінність у 10 – 14 балів між окремими способами сприймання, це вказує на затримки у перекодуванні інформаційного ряду під час його сприймання. Можливі триvali пошуки оптимальних схем у розв'язанні навчальних задач. Учні більш прив'язані до певних способів дій і їм важче від них відмовитись.

Відрив у 15 – 17 балів між окремими способами сприймання вказує на суттєві переваги, які надає учень певним сталим способам у розв'язанні навчальних задач, спираючись при цьому на конкретні способи їх сприймання. Це обмежує природні сили дитини і створює однобічні оцінки дій. Учень втрачає широту погляду та різноманітність підходів у навчальних діях.

Наведені характеристики не є вироком чи тавром для дій дитини! Ці характеристики результатів лише окреслюють штучні бар'єри, які мають героїчно долати наші учні. Але знаючи про ці особливості сприймання учнів, ми разом можемо їм у цьому допомогти, навчивши їх усувати перепони на шляху до розвитку гармонійного сприймання оточуючого середовища.

Дитина, орієнтована на зір (глядач, візуал)

Як правило, тиха, замріяна, «собі на умі», мало розмовляє, зовсім не має друзів. Складно вста-

новлює контакти з іншими дітьми, це особливо помітно з 5 до 7 років. Спілкується більше з дорослими.

Слухняна, легко та із задоволенням вчиться. Швидко і без помітної праці освоює абетку, може знати всі літери вже у три роки. Любить збирати конструктор, годинами може сидіти біля телевізоря.

Може захопитись комп'ютером і проводити біля нього години. Дуже любить розглядати картинки, марки, фотографії, красиві іграшки. До тварин байдужа, хоча не проти помилуватися гарними кошенятами, поспостерігати за гарними цуценятами. Гуляти не любить, часто віддає перевагу телевізору та комп'ютеру ніж прогулянці та спілкуванню з друзями. Розбірлива у одязі, краса на першому місці і схвалення оточуючих – на другому.

Цирк, театр та всі видовища сильно на неї впливають, але про свої враження розповідає мало.

При переживанні стресу замикається у собі, поводить себе відчужено, не намагається ні з ким поділитись своїми ускладненнями, переживає все у середині себе. Якщо вдома досить конфліктна ситуація з батьками – може втікти з дому.

Основні складності у візуалів пов'язані зі спілкуванням, побудовою взаємовідносин, вхожденням до нового колективу. У них також відсутня внутрішня мотивація для спілкування з однолітками. В очах оточуючих візуали можуть виглядати холодними, відчуженими, оскільки не люблять пестощів, не люблять, коли їх торкаються. Візуали у школі вчаться успішніше всіх інших типів, у них немає проблем з дисципліною.

Дитина, орієнтована на слух (слухач, аудіал)

До двох років вона вже добре говорить, навіть не перекручує слів. До чотирьох років теревенить не зупиняючись, якщо не має співбесідника, розмовляє сама з собою. Без напруження встановлює контакт з дітьми та дорослими, із задоволенням розмовляє з бабусями у транспорти та з усіма дітьми у дворі.

Завдяки добре розвиненому мовленню та «підвищенню язику» до школи на перший погляд виглядає досить кмітливою та розвиненою дитиною: легко відгадує загадки, важкі навіть для дорослих, оскільки легко сприймає інформацію на слух. Дуже любить слухати, коли їй читають, часто віддає перевагу читанню ніж мультфільмам. Вже у чотири роки може годинами слухати книги, розповіді батьків, казки і пісні на касетах та лазерних дисках. Між тим при

засвоєнні абетки можуть виникнути труднощі: тривалий час не може запам'ятати букви та цифри. Може запам'ятати те як вимовляються послідовно А, Б, В, Г і далі. Але окремі букви не запам'ятує.

Порівняно з дитиною орієнтованою на зір (глядачем), часто заперечує зауваженням дорослих, у відповідь на будь-яку вимогу від неї можна почути сто слів контрапрограментів. Байдужа до одягу: можна для неї знайти підґрунтя необхідності того чи іншого вибору одягу – шапка «як у танкіста», чоботи «як у космонавта», зачіска «як у Барбі» тощо.

Не любить яскравих видовищ та розваг, відвідування цирку або зоопарку не викликає у неї вражень, вона їх не запам'ятує. Любить слухати пісні, легко запам'ятує мелодії та відтворює їх, по голосу впізнає співаків.

При переживанні стресових ситуацій постійно зривається на крик, ображаеться на будь-яку зміну інтонації у голосі. Може виснажувати батьків, повторюючи неймовірні лайливі слова, або безкінечно повторювати одну й ту ж фразу.

Основні складності, які можуть виникнути у школі – нездатність зосередитись, безперервна балакучість, невміння розв'язувати задачі із-за відсутності зорових образів, схильність до різноманітних угадувань.

Кінестетично орієнтована дитина (діяч, кінестетик)

Діячі (кінестетики) відрізняються незвичною непосидючістю. П'ятнадцятихвилинне спокійне сидіння за столом можна розглядати як подвиг, прояв доброї волі. Після такого подвигу у діяча (кінестетика), як правило, настає втома, дитина може вередувати. Більшість вередування діяча (кінестетика) відбувається тому, що його примушують зробити те, чого він страшенно не любить і чому буде здійснювати сильний супротив.

Життя діяча (кінестетика) сповнене дієсловами, так як головне у його житті – займатися справою, а не говорити та дивитись, пасивно лежачи на дивані. Діячам (кінестетикам) все потрібно робити самим, торкатися руками, придумувати забави та жарти. Якщо така дитина без справи, її настрій може зіпсуватись. Діячі – діти досить самостійні та талановиті. Якщо глядачу чи слухачу ще необхідно організувати заняття улюбленою справою: все дати, розкладати, підготувати та знаходитись поруч, для того щоб слухати або дивитись. У той час, про діяча можна взагалі забути (якщо, звісно стосовно вас у нього немає ідей): ліплення, малювання, конструктор, кіно, походи до лісу, досліди, експерименти і головне – їм не заважати.

Батькам і вчителям вони завдають великого клопоту: їм потрібно доторкнутись, у них в руках «ліпучки» – вони не можуть сидіти спокійно і слухати на відміну від слухача (аудіала), вони не можуть спокійно роздивлятись, як це любить глядач (візуал), їм потрібно схоплюватись, смикати, бігати та стрибати.

Якщо ви берете діяча до цирку або театру, то будьте готові до того, що дитина буде повторювати кожен рух, який їй сподобався, зображені і передражнювати та неодмінно забажає сама брати участь у виставі.

Діячі (кінестетики), на відміну від глідачів (візуалів) і слухачів (аудіалів), добре сприймають запахи, у них добре розвинений смак. Вони люблять тварин, особливо їх м'яке пухнасте хутро, яке вони гладять, до якого дотуляються щокою, носом, грудьми. Кішок вони можуть покласти собі на плечі, як комірець. Вони часто виявляють дослідницьку цікавість до поведінки тварин, оскільки є спостережливими стосовно пластики.

Крім запропонованих описів типів сприйняття учнів, учителі можуть скористатись ще спостереженнями, які можна виконати за допомогою нескладних діагностичних методик (О. С. Гобова, 1997).

1. Перерва

Запропонований тест легко дозволить вам визначити провідну модальність (глядач, слухач, діяч) кожного учня. Для того вам достатньо буде послостерігати за ними протягом тижня і записати основні способи поведінки на перерви.

Діти, орієнтовані на зір (**глядачі**), частіше за все залишаються у класі, якщо більшість учнів з нього виходять: спокій татиша для них – ідеальна атмосфера для того, щоби відпочити, перебуваючи у своїх візуальних образах, які для них рідні. Якщо ж класна кімната перетворюється на «слухові баталії» слухачів (аудіалів) або в перегони діячів (кінестетиків), тоді глідач скоріш за все забажає вийти з класу і постояти біля стіни, спостерігаючи за дітьми або граючи електронними іграшками.

Діти, орієнтовані на слух (**слухачі**), використовують перерву, для того, щоб досхочу набалакатись, особливо якщо попередній урок був «мовчазним», а отже достатньо складним та не-цикавим. Аудіал легко знаходить співбесідника: їм може бути діяч, з яким слухач із задоволенням обговорить вчораши прогулянку або випадок на уроці; їм може стати також і слухач – «дівчатка-балакушки-подружки»; слухач може на перерві звертатись і до глідача, цікавлячись: «А що це таке?».

Для (**діяча**) перерва – це ще одна можливість розім'ятися, порухатися. Багато діячів на перер-

ві освоюють шкільний простір: їх можна побачити на різних поверхах, у самих віддалених місцях від класу, вони досить сміливі та ініціативні для цього. Необхідно відзначити, що великі шкільні коридори забезпечують простір для діячів, чого на жаль не скажеш про дитячі садочки. Саме діячі налагоджують неформальні стосунки у класі, пропонують на перерві рухливі ігри, затягуючи до своєї гри та вигадок інших дітей зі свого та іншого класу.

Отже, кожен тип робить свій унікальний внесок у життя групи, класу: вони вчаться один у одного, допомагаючи розвитку та розкриттю своїх творчих здібностей.

2. Хто як говорить?

Пропонуємо вам ознайомитися з існуючими індикаторами, які визначають модальність ваших учнів (глядачі, слухачі чи діячі). Справа у тому, що саме мовлення – його темп, вживання певних слів, інтонацій голосу – так чи інакше допоможе вам зрозуміти провідну модальність (глядач, слухач, діяч) того чи того учня.

По-перше, це самі слова і опис предметів. Попросіть дітей розповісти за одну хвилину про свій портфель чи рюкзак. Дайте їм хвилину на підготовку, а потім нехай кожен вийде до дошки і розповість, при чому діти можуть виходити до дошки зі своїм портфелем, для того, щоб ілюструвати свою розповідь. Краще їх короткі розповіді записати на диктофон, щоби мати можливість їх ще раз уважно послухати та виписати слова, найбільш характерні для тієї чи іншої модальності.

Так, наприклад, **глядачі** можуть сказати: «Подивіться! Це мій портфель. Як бачите, він синього кольору, з яскраво-жовтими кишенями і смужкою посередині. Ось тут, якщо уважно придивитись, є таємна кишеня». Тобто весь опис глідача буде «обертатись» навколо таких слів, як **«уявіть»**, **«мабуть»**, **«подивіться»** тощо Також важливим буде нагадування про колір: для візуалів розрізнення кольорів є природною процедурою. Якщо ви попросите згадати, якого кольору були у нього ті чи інші речі, він їх обов'язково назве. Глядачі дуже добре запам'ятають кольори та легко їх відтворюють.

Темп мовлення у візуалів прискорений, так як їм непотрібно «придумувати» слова, вони говорять про те, що бачать, про те, що міститься у їх внутрішньому образі, мов з картинки. Інтонації голосу частіше всього підвищені.

Для **слухача** (аудіала) мовлення саме по собі – дуже важлива частина життя: він сприймає будь-які зміни інтонації голосу, він вслуховується у вимовляємі ним самим звуки, тому що

це викликає у нього задоволення та радість. Його розповідь про портфель буде підпорядкована тільки логіці розповіді, яка йому зрозуміла, черговості вживання слів та висловів, лаконічних та достатньо пишномовних. Аудіалу буде важко сконцентруватися на простому описі портфеля: він повинен буде придумати історію, пов'язану з цим портфелем і розповідаючи її, він постійно буде вас просити «**зрозуміти», «послухати**», що буде далі. Скоріше за все, він вийде до дошки без портфеля: навіщо йому сам предмет, якщо він лише є чинником до розповіді. Скоріше за все учні, та й ви з певними труднощами виявите подібність портфеля, про який він розповів з тим реальним портфелем, але ви почуєте захоплючу історію (за умови якщо це завдання буде для нього цікавим). Мовлення слухача завжди натхненне та багате або на голосові «акценти» (проста розповідь про портфель може перетворитись на рекламиування), або навпаки – на абсолютно монотонну і рівну за темпом.

Діяч частіше за все розмовляє повільно, з певними труднощами підбираючи потрібні слова, голос може бути низьким, приглушеним або досить тихим, ледь чутним. Особливо на уроці, який йому не подобається. На перерві голос його збуджений, розмовляє він тголосно перевірюючи всіх. Його голос може бути впевненим також під час процесу роботи. Мова для нього не є цінністю, вона вторинна, і дитина досягає великих успіхів у своєму житті, коли її вдається навчитися переводити свої почуття та відчуття у слова: вона може стати великим поетом або письменником.

На відміну від глядача, який може вийти до дошки з портфелем, щоб його було видно всім, діяч вийде з портфелем для того, щоб конкретно на ньому все показати. Його розповідь буде небагатослівною: «Він... зручний, м'які лямки (діяч руками покаже лямки і їх м'якість), а ось... ще... є зручні... кишені... вони на «бліскавках» (покаже, як застібається та розстібається «бліскавка»).

Повільне мовлення, улюблена відповідь: «Я не знаю» і знизування плечима, очі у підлогу – усе це викликає враження тупості та недбалості діяча у вчителів та батьків. Необхідно пам'ятати, що такі реакції не пов'язані з небажанням відповідати на поставлене питання або з незнанням матеріалу (найчастіше саме так думає вихователь, учитель). Дитина часто вживає «Я не знаю» тому, що їй дуже складно переводити свої відчуття у слова, і на перших секундах вона дійсно не знає відповіді на поставлене питання, так як

її спочатку потрібно відчути саме питання, потім знайти доступ до відповіді і перевести її у слова.

Як правило, учителі не скильні давати можливість діячу відповісти: вони не звичали чекати і якщо дитина не відповідає відразу, роблять висновок, що вона не знає матеріалу, – таке переконання багатьох вихователів і вчителів початкової школи. Саме початкової: «Що тут думати, це дуже просто, як $1 + 1 = 2$, це не вища математика! Це перший клас!» Вони забувають про те, що в початковій школі дитина вчиться засвоювати нові для неї знання, вона вчиться їх запам'ятовувати, якимось чином систематизувати; вона вчиться відповідати вимогам учителя, так як залежить від його ставлення. За допомогою даних діагностичних тестів вчитель початкової школи зможе по-новому сформулювати свої вимоги до кожного учня, враховуючи його індивідуальні особливості і розвиваючи незадіяні потенційні можливості.

У подальшому це допоможе гармонізувати процес сприймання навчальної інформації в учнів. Дитина, яка добре «володіє» різними способами сприймання інформації і може їх комбінувати стає більш захищеною перед несподіванками та менш «аварійною» в екстремальних ситуаціях. У навчанні такий учень краще буде володіти інструментарієм мислення, активніше оцінювати ситуацію за допомогою почуттів, добре оперувати механізмами уяви, попереджуючи певні несподіванки, і моделювати навчальні ситуації. Окремо варто сказати про підвищення можливостей мимовільного запам'ятовування навчальної інформації. Все це має полегшити процес навчання учнів, а отже викликати у них більш позитивне ставлення до процесу навчання, зміцнюючи їх навчальну мотивацію.

Ураховуючи зазначене, ще раз звертаємо увагу на потенційні можливості учнів, щодо оптимального використання потужностей різних способів сприймання ними навколошнього світу. Саме активне включення цих резервів пізнавальної діяльності надає широкий простір для розкриття потенціалу творчих задатків і створює передумови розвитку творчих здібностей. Стимулювання чутливості різних способів сприймання учнів дозволить підвищити ефективність їх навчальної діяльності. Розчиняючи широко «вікна» сприймання (підвищуючи чутливість аналізаторів) в учнів, ми готуємо їх до успішної діяльності в майбутньому.